

Карпенко М. І.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»

ДО ПИТАННЯ ОКРЕМИХ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

TO THE ISSUE OF SELECTED COMPONENTS OF ACTUS REUS RELATED TO MILITARY SERVICE OFFENCES IN THE AREAS OF MANAGEMENT ACTIVITY

У статті аналізується зміст повноважень військових службових осіб під час встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби. Констатується той факт, що іноді вони виконують функції представників влади. Тому є необхідність внести відповідні доповнення в чинне кримінальне законодавство щодо їхніх повноважень і назви.

Ключові слова: військові службові особи, військові посадові особи, функції представників влади, військові злочини, об'єктивна сторона.

В статье анализируется содержание полномочий воинских служебных лиц во время установленного законодательством порядка несения либо прохождения воинской службы. Констатируется тот факт, что в отдельных случаях они осуществляют функции представителей власти. Поэтому необходимо внести соответствующие дополнения в действующее уголовное законодательство относительно их полномочий и названия.

Ключевые слова: воинские служебные лица, воинские должностные лица, функции представителей власти, воинские преступления, объективная сторона.

The paper discusses the scope of authority of military officials during the established procedures for rendering military service or active duty performance. It is observed that in particular cases they carry out the functions of public authorities.

Key words: military officials, military executive officers, public authority functions, military offences, objective side

Постановка проблеми. Реалізація Збройними силами України й іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, основних функцій щодо оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, неможлива без належної управлінської діяльності військових службових осіб на основі вимог національного законодавства. У межах своєї компетенції вони (командири і начальники всіх рівнів) командують підпорядкованими їм військами і силами, військовими частинами й окремими підрозділами, службами, віддають накази і розпорядження, ухвалюють інші рішення розпорядчого характеру. Аналіз чинного кримінального законодавства засвідчує наявність окремих невідповідностей, які законодавчо не врегульовані, що не сприяє їх належній кваліфікації в разі вчинення окремих протизаконних діянь, тому потребує подальшого наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню сутності службових (посадових) злочинів у радянський період приділяли увагу В. Владимиров, О. Естрин, О. Жижиленко, Б. Здравомислов, А. Квіциня, В. Кириченко, М. Коржанський, Н. Лейкін, М. Лисов, Ю. Ляпунов, П. Матишевський, Ш. Папіашвілі, О. Сахаров, О. Светлов, Т. Сергієв, Г. Смолицький, В. Соловійов, А. Трайнін, Б. Утевський, Ц. Ямпольська й інші вчені [1, с. 94; 2, с. 1]. Серед військових науковців у зазначений період питання військових службових злочинів ґрунтовно досліджувались у працях Х. Ахметшина, Є. Прокопови-

ча, А. Тер-Акопова, В. Чхквадзе, Ю. Шульмейстера й ін. [3, с. 8, 10, 12, 39–40, 55, 70, 72].

У незалежній Україні кримінально-правову характеристику злочинів у сфері службової діяльності (посадових злочинів – М. К.) на монографічному рівні досліджували В. Клименко, М. Мельник, М. Хавронюк [4] та інші. Крім того, ці питання частково висвітлено фахівцями кримінального права в коментарях до р. XVII Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК), у навчальних посібниках, підручниках, наукових статтях П. Андрушком, С. Дячуком, В. Касинюком, В. Навроцьким, М. Пановим, В. Тютюгіним, С. Харитоновим [5, с. 2] та ін. Питання військових службових злочинів вивчалися в дисертаціях М. Хавронюком («Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень», 1998 р.), Б. Леоновим («Кримінальна відповідальність за бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України), 2004 р.), М. Туркотом («Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем», 2007 р.), фрагментарно – В. Бугаєвим («Військові злочини і покарання», 2002 р.). Але не всі питання об'єктивної сторони, що стосуються кримінально-правової характеристики військових злочинів, передбачених нині в ст. 425–426–1 КК України, були належно науково висвітлені.

Метою статті є визначення особливостей реалізації військовими службовими особами управлінської діяльності як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу військових службових злочинів.

Виклад основного матеріалу. Одним з актуальних кваліфікаційних питань, що стосується всіх службових злочинів у військовій сфері, передбачених нині в ст. ст. 364, 425–426–1 КК, є встановлення всіх ознак як об'єктивної сторони, так і військової службової особи через її компетенцію.

Поняття службових осіб як суб'єктів злочинів, передбачених у ст. 364 КК, визначено законодавцем у примітці до цієї статті. Тоді як поняття військових службових осіб зазначено в п. 1 примітки до ст. 425 КК. Аналіз цих визначень дає підстави констатувати, що за змістом вони різняться, насамперед у тому, що в п. 1 примітки до ст. 364 КК службових осіб наділено функціями представників влади, чого немає в п. 1 примітки до ст. 425 КК. Як зазначає М. Мельник, «представники влади – це, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їхньої відомчої належності чи підлеглості» [6, с. 1049]. В аспекті злочину, передбаченого в ст. 364 КК, до представників влади та місцевого самоврядування в судовій практиці відносять, як зазначають О. Дудоров і Г. Зеленов, депутатів різного рівня, представників виконавчої влади, суддів, слідчих, прокурорів, працівників оперативного складу органів внутрішніх справ (нині органів Національної поліції – М. К.), лісників, різноманітних державних інспекторів (митної служби, податкової адміністрації, санітарної інспекції, рибного нагляду тощо) [7, с. 624–625]. Такими можуть бути і члени громадських формувань з охорони громадського порядку під час його забезпечення, які мають водночас спеціальні владні повноваження (п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень») [8, с. 229]. За змістом функцій представників влади стосовно злочину, передбаченого в ст. 364 КК, представниками влади у військовій сфері, відповідно до їхньої службової діяльності, можуть бути військовослужбовці Національної гвардії України під час охорони громадського порядку, військовослужбовці Державної прикордонної служби України під час несення такої служби, військовослужбовці Збройних сил України й інших військових формувань під час виконання статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, військовослужбовці Військової служби правопорядку в Збройних силах України, начальники гарнізонів, військові комісари й інші, перелік може бути продовжений. Основною ознакою наявності у військовій службової особи функцій представника влади є розпорядчі повноваження щодо осіб, які їй не підлеглі за військовою службою. Основними компонентами цих повноважень прийнято вважати, як зазначає О. Зателепін, такі: «а) наявність права пред'являти вимоги владного характеру; б) наявність права на застосування примусових заходів щодо осіб, які не виконують приписи або заборони» [1, с. 96].

Встановити коло військових службових осіб, які виконують функції представників влади, тобто реалізують «зовнішні» розпорядчі повноваження, складно. Тому вирішення цього завдання стає можливим лише завдяки аналізу тих актів законодавства, які регламентують їхню службову діяльність. Зокрема, для військовослужбовців Державної прикордонної служби України такими є відповідні положення законів України «Про Державну прикордонну службу України» (ст. 2) [9], «Про державний кордон України» (ст. 27) [10], «Про прикордонний контроль» [11], інших відомчих актів нормативного характеру.

Порядок несення вартової (вахтової) служби детально регламентований статутами Збройних сил України, настановами, положеннями, інструкціями й іншими нормативно-правовими актами, в яких визначено права й обов'язки чатових і всіх інших осіб, які входять до складу варту (вахти). Так, серед них Статут гарнізонної та вартової служб Збройних сил України [12], Статут внутрішньої служби Збройних сил України [13], накази Міністерства оборони України від 29 листопада 2004 р. № 567 «Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 10 грудня 2004 р. за № 1572/10171) [14], від 26 листопада 2013 р. № 656 «Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 16 жовтня 2013 р. за № 1775/24307) [15], від 7 жовтня 2014 р. № 712 «Про затвердження Інструкції з організації несення служби змінами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 24 жовтня 2014 р. за № 1323/26100) [16], інші відомчі акти нормативного характеру.

Доречно зазначити, що в згаданих вище й інших законодавчих актах України військовослужбовці визнаються представниками влади тільки під час виконання таких обов'язків військової служби, коли вони наділені владними повноваженнями стосовно непідлеглих їм за службою громадян або юридичних осіб (організацій, установ тощо). Може виникнути ситуація, коли військовослужбовець буде представником влади і у вільний від служби час. Таким прикладом може бути ситуація пов'язана з опором військовослужбовцеві під час виконання покладених на нього обов'язків щодо охорони громадського порядку (ч. 2 ст. 342 КК) або в разі злісної непокори законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця у зв'язку з його участю в охороні громадського порядку (ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)). Як зазначає Л. Брич під час коментування складу злочину, передбаченого в ст. 342 КК, «член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовець можуть виступати

потерпілими у складі злочину <...> лише під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. Злочин матиме місце в разі опору цим особам як під час виконання покладених на них обов'язків, так і під час реалізації прав, наданих їм у зв'язку з виконанням їхніх завдань» [17, с. 999]. У свою чергу, О. Данилевський зауважує, що «час вчинення злочину чітко визначено в ст. 342 КК юридичними конструкціями «під час виконання службових обов'язків» (ч. 1 та ч. 2) або «під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку» (ч. 1). Це означає, що посягання на потерпілого має місце під час реалізації наданих йому прав та безпосереднього виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність такої особи. Саме тому для кваліфікації не має значення, виконували особи, зазначені в диспозиціях ч. 1 та ч. 2 ст. 342 КК, свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, діючи за наказом або розпорядженням начальника, чи діяли в межах своїх повноважень із власної ініціативи у вільний від роботи час» [18, с. 570]. Що стосується військовослужбовців, то, згідно із ч. 3 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби: «3) поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника); 4) під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою; 5) під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку» [19].

Висновки. Отже, за зазначених обставин військовослужбовці є особами, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконують функції представників влади, тому п. 1 примітки до ст. 425 КК необхідно викласти в такій редакції: «1. Військовими службовими особами є військові командири і начальники, а також інші військовослужбовці, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування». Аналогічне визначення військових, але лише посадових осіб, пропонує О. Зателєпін (мовою оригіналу – *М. К.*): «Воинскими должностными лицами признаются военнослужащие, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные, административно-хозяйственные функции в Вооруженных силах Российской Федерации, других войсках, воинских (специальных) формированиях и органах, осуществляющих функции по

обеспечению обороны и безопасности государства» [1, с. 101]. Варто зазначити, що, згідно із гл. 30 «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби і служби в органах місцевого самоврядування» Особливої частини КК Російської Федерації (далі – РФ), спеціальними суб'єктами злочину названо посадових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і муніципальних установ, а також Збройних сил РФ, інших військ і військових формувань РФ [20, с. 606–628].

Окремо доцільно наголосити на тому, що, згідно зі ст. 6 «Військові посади» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військові посади (штатні посади, що підлягають заміщенню військовослужбовцями) і відповідні їм військові звання передбачаються в штатах (штатних розписах) військових частин, кораблів, органів військового управління, установ, організацій, вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів (ч. 1); порядок їх призначення на військові посади встановлюється Конституцією України, законами України та положеннями про проходження військової служби та служби у військовому резерві громадянами України (ч. 7). У ч. 12 цієї правової норми передбачено: «Військові посадові особи – це військовослужбовці, які обіймають штатні посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або які спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків згідно із законодавством» [19].

Що стосується терміна «військові посадові особи», вжитого законодавцем у ст. 6 зазначеного Закону, то варто зазначити, що Конституція України передбачає наявність як посадових осіб (ст. ст. 5, 19, 40), так і службових (ст. 40) [21]. Згідно з п. 16 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну службу», дія цього Закону поширюється на військовослужбовців Збройних сил України й інших військових формувань, утворених відповідно до закону [22]. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [19].

М. Мельник зауважує: «КК 2001 р. вживає термін «службова особа», який за своїм змістом є ідентичним поняттю «посадова особа», що вживалось у КК 1960 р. Назва р. XVII Особливої частини КК 2001 р. видається більш вдалою за ту, яку мала відповідна глава КК 1960 р. (гл. VII Особливої частини КК «Посадові злочини»), оскільки, по-перше, суб'єктами окремих злочинів, передбачених у цьому розділі (давання хабара) (нині пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди – *М. К.*), можуть бути і неслужбові особи, по-друге, низка злочинів, які можуть бути вчинені лише службовими особами, перебувають за межами р. XVII» [6, с. 1046].

На підставі вищезазначеного і для узгодження з положеннями КК (п. 1 примітки до ст. 425 КК) та інших правових норм визначення військової посадової особи, яке дано законодавцем у ч. 12 ст. 6 Закону України «Про військового обов'язок і військову службу», треба уточнити та викласти його в такій редакції: «Військові службові особи – це військові командири і начальники,

а також інші військовослужбовці, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зателепин О. Уголовно-правовое обеспечение военной безопасности Российской Федерации (вопросы теории, законодательства и практики): монография. Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант». Вып. 135. М., 2013. 192 с.
2. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 1998. 25 с.
3. Редкозубова Т., Самойлов А. Развитие теории военно-уголовного законодательства за 60 лет (1939–1999 гг.) / отв. ред. А. Самойлов. М., 1999. 74 с.
4. Клименко В., Мельник Н., Хавронюк Н. Уголовная ответственность за должностные преступления. К., 1996. 160 с.
5. Туркот М. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2007. 21 с.
6. Мельник М. Злочини у сфері службової діяльності. Науково-практичний коментар КК України / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. 7 вид., переробл. та допов. К., 2010. 1288 с.
7. Дудоров О., Зеленов Г. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. Дудорова, Є. Письменського. 2 вид. К., 2013. 786 с.
8. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: офіц. текст / упорядн.: С. Кузьмін, М. Кучеренко. К., 2013. 612 с.
9. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.
10. Про Державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777–XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 2. Ст. 5.
11. Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1710–VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 6. Ст. 46.
12. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 550–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № № 22–23. Ст. 196.
13. Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 548–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № № 22–23. Ст. 194.
14. Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні: наказ Міністерства оборони України від 29 листопада 2004 р. № 567, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 грудня 2004 р. за № 1572/10171. Офіційний вісник України. 2004. № 50. Ст. 3294.
15. Про затвердження Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців: наказ Міністерства оборони України від 26 вересня 2013 р. № 656, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 жовтня 2013 р. за № 1775/24307. Офіційний вісник України. 2013. № 84. Т. 2. Ст. 3119.
16. Про затвердження Інструкції про порядок організації патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних силах України: наказ Міністерства оборони України від 7 лютого 2012 р. № 62, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 лютого 2012 р. за № 252/20565. Офіційний вісник України. 2012. № 17. С. 125. Ст. 633.
17. Брич Л. Коментар до ст. 342 КК України. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. 7 вид., переробл. та допов. К., 2010. 1288 с.
18. Данилевський О. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. Дудорова, Є. Письменського. 2 вид. К., 2013. 786 с.
19. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 4 квітня 2006 р. № 3597–IV. Офіційний вісник України. 2006. № 17. Ст. 1261.
20. Уголовный кодекс Российской Федерации: постатейный комментарий. М., 1996. 792 с.
21. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
22. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889–VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 3. Ст. 149.